

מפקד בני ישראל

הרמב"ם בפ"ד מהלכות תמידין ומוספין הלכה ג—ד כתב וזה לשונו: „ומונה על אצבעותיהן וכו' ולמת מונה וכו' על האצבעות שהוציאו, ולא היה מונה על האנשים עצמן. לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר, שנאמר ויפקדם בטלאים". ומקור דבריו ביומא (כ"ב, ב') „תניא הוציאו אצבעותיכם למנין, ונימנינהו לדידהו, מסייע ליה לרבי יצחק, דאמר רבי יצחק אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, דכתיב וכו' וישמע שאל את העם ויפקדם בטלאים". ויש להעיר, למה שינה רבינו מלשון הגמרא, שאמרו אסור למנות וכו' „אפילו לדבר מצוה", ורבינו השמיט המלים „אפילו לדבר מצוה". ואין לומר כי לפני רבינו היתה גירסא אחרת בדברי הגמרא, כי הרי בפירוש המשניות ביומא שם העתיק רבינו דברי הגמרא כלשונם, כמו שהם בספרים שלפנינו, שכן כתב שם: „ומעשה הפייס וכו' ידוע כי אינו מותר אצלנו למנות אנשים מישראל בשום פנים, ואפילו לדבר מצוה, ומעשה דדוד המלך מפורסם" (וראה להלן). וכן העתיק רבינו בתשובה (הוצאת ד"ר א. ח. פריימן סימן שמח עמ' 314), „והקשו שם ואמרו ונמנינהו לדידהו וכו' והיתה התשובה, אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה". ויש לציין כי לא נמצאה נוסחא שונה מזו אשר לפנינו בגמרא לא בכתב יד אשר לפנינו (ראה בדקדוקי סופרים שם) ולא בספרי רבותינו הראשונים ז"ל (ראה בר"ח ובמאירי ובאוצה"ג חלק התשובות שם סימן יח עמ' 8) פרט לפירוש אחד קדמון (בנספחים לאוצר הגאונים שם עמ' 86) שנשמטו שם המלים „אפילו לדבר מצוה".

ועוד יש להעיר למה לא הביא אלא את המנין על ידי דבר אחר הנזכר בגמרא (יומא שם) ולא הזכיר את השקלים המפורשים בתורה (שמות ל, י—יג) „כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, זה יתנו כל העובר על הפקודים, מחצית השקל בשקל הקודש וגו'".

ויש להסתפק לפי מה שאמרו ביומא שם, שאסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, אלא על ידי דבר אחר, מהו הדין במנין שלא לדבר מצוה, אם גם הוא מותר על ידי דבר אחר או לא. ולפי הלשון „אפילו לדבר מצוה", יש מקום לומר שהמדובר בין במנין לדבר מצוה ובין במנין שלא לדבר מצוה, אלא שהדגישו שאפילו לדבר מצוה לא התירו, אלא על ידי דבר אחר, אבל באופן זה מותר אפילו על שלא לדבר מצוה, וראה להלן.

והנה הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר א, ג) כתב בדבר מפקד בני ישראל

על ידי דוד המלך (שמואל ב' בד) שפגע בהם הדבר (שם פסוק טו), וזה לשונו
 "רחוק הוא אצלי שלא יזהר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף
 בפקוד אותם ואם אולי טעה דוד, למה לא עשה יואב שקלים וכו' שלא יחטא.
 אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך, כי לא היה יוצא
 למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא, רק לשמח לבו שמלך על עם רב וכו'
 וראיתי במדבר סיני רבה (פרשה ב' אות יז) רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא
 אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך, לא חסרו, שלא לצורך — חסרו, איזה זמן
 נמנו לצורך, בימי משה ובדגלים ובחלוקת הארץ, שלא לצורך בימי דוד (וכעין
 זה בפסיקתא דרב כהנא). ויתכן עוד שנפרש ונאמר כי דוד ציוה למנות כל
 איש מישראל, רצונו לומר מכן שלש עשרה שנה ומעלה, שהוא איש וכו' כי
 הכתוב לא הרשה למנות רק מכן עשרים שנה ומעלה לשבטים וכו' ועל דעת
 מדרש אגדה שהיה שם מנין ממש (= לפי הגולגולת) טעו כולם וכו'". ובפרשת
 תשא (שמות ל' יב) כתב הרמב"ן כדברי מדרש אגדה הנ"ל, וזה לשונו: "שלא
 נתפרש כאן אם היא מצוה לדורות או לשעה למשה במדבר, טעה דוד ומנה אותם
 (= לגולגולתם) בלא שקלים, והיה הנגף בהם וכו'".

היוצא מדבריו לפי הפירוש הראשון, שאפילו על ידי שקלים, לא הותר
 למנות אלא לצורך מצוה, ומקורו ממה שנאמר (במדבר שם) "תפקדו אותם",
 הרי ציוה למנותם, ואעפ"כ אמר "תפקדו" ולא "תספרו", להורות כי לא יספרם,
 אלא על ידי מחצית השקל (רמב"ן שם). ומנין שלא לצורך לא הותר אפילו על
 ידי שקלים ומקורו במדבר רבה הנ"ל.

ועוד יש להוציא מדבריו שאפילו לצורך לא הותר אלא על ידי שקלים,
 ולא על ידי דבר אחר, ומה שמנה שאול על ידי טלאים, ומנו הכהנים על ידי
 אצבעותיהם, הסביר החתם סופר בתשובתו לבעל פאת השלחן (בספר היובל
 לכבוד ד"ר כ. מ. לוין עמ' שכד) "כיון דאם ירבה או ימעט א' שקל או טלה,
 או לא יוציא אצבע או יוציא שתים ולא ירגיש הממונה, הרי נתבלבל המנין
 ולא נודע מספרם וכו'".

וראה בתשובת החת"ס שם שדעתו כדעת הרמב"ן הנ"ל.

אבל בעל פאת השלחן (שם עמ' שלד) פסק שלצורך מותר על ידי דבר
 אחר ואע"פ שיתברר המנין, ומקורו ממעשה דשאול הנ"ל.

ויתכן כי לדבריו מותר למנות על ידי שקלים אפילו שלא לצורך, וכן
 כתב בעל אור החיים (פ' תשא שם), ומה שכתב הרמב"ן בשם מדרש אגדה, כן
 הוא בפסיקתא דרב כהנא בשם ר' שמואל ב"ר נחמני שאמר בשם ר' יונתן
 "ונתנו איש כופר נפשו לה' בימי משה, ולא יהיה בהם נגף בימי דוד". וכן
 הוא בברכות סב, ב בשם ר' אלעזר "שכיון דמניניהו לא שקל מינייהו כופר".
 ודעת הרמב"ן שר' יונתן בפסיקתא הנ"ל חולק על ר' יוסי בן זימרא שסובר
 כי סיבת הדבר במעשה דוד מפני שמנו אותם ללא צורך, אלא הסיבה היא
 מפני שלא נתנו כופר, ולפי"ז אפילו לצורך אסור, כנ"ל.

ולפי כל זה צריך לומר שמה שאמרו ביומא כב ב שאסור למנות את
 ישראל אפילו לדבר מצוה, אלא על ידי דבר אחר, אין המדובר אלא לצורך
 מצוה, וכן כתב בעל פאת השלחן (ספר היובל שם עמ' שלג).

החתם סופר, שכיון שלא גודע המספר המדויק אין בזה צורך לשקלים, ומותר גם על ידי דבר אחר.

ויתכן כי יש להוסיף כאן גם מה שאמרו בשבת לב, א, שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה עכרים, אמר: שטנא בתרי אומי לא שליט. והרי המפקד היה לכל אורחי המדינה, הן היהודים והן הגויים, ואז לפי הדין מותר, כמו שבארנו למעלה, אין כאן שום חשש של עינא בישא, שהרי שטנא בתרי אומי לא שליט.